

Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. pol. 9. století do 1. pol. 14. století*

Václav Vaněček

První zmínka písemných pramenů o právu, které platilo na území dnešního Československa, náleží k událostem z r. 849 a vztahuje se s největší pravděpodobností na obyvatele Čech. Toto právo je zde charakterizováno slovy „leges et consuetudines Slavicæ gentis“.¹ Jsme tu v době, kdy se v těžkých bojích s říší Východofranskou vytvářejí tři hlavní jádra státního života u předků dnešních Čechů a Slováků, totiž uprostřed Čech, na jihu Moravy a na západě dnešního Slovenska. V r. 1963 jubileum 1100 let od příchodu soluňských bratří, sv. Cyrila a Metoděje, dalo podnět k novým úvahám o počátcích státu a práva v celé této oblasti, což z části vedlo k revizi dosavadních názorů a přineslo zejména i některé nové poznatky o vlivu římského práva na život západních Slovanů hned v této nejranější době.

Jde tu ovšem o římské právo v jeho tehdejší byzantské podobě. Dnes je možno již říci, že máme souvislou řadu drobných i větších studií, které se touto otázkou zabývají. Jejich autory jsou jednak filologové², jednak právní historikové.³ Z nových studií vyplývá — a tento názor v poslední době nabývá stále více půdy —, že Konstantin-Cyryl (zemřel 869) sestavil na základě byzantské Eklogy pro potřeby moravsko-panonského křesťanstva tzv. „Soudní zákon pro laiky“, jak je třeba tlumočit známý název „Zakon sudnyj ljudem“ církevněslovanské právní pomůcky dříve běžně pokládané za památku původu starobulharského. Byzantské právo bylo zde přizpůsobováno poměrům vládnoucím ve střední Evropě a zvláště potřebám tehdejší slovanské společnosti.

* Referát vypracovaný k oslavám F. Accursia v Bologni (1963) u příležitosti 700. výročí jeho smrti. Italské znění vychází současně ve sborníku „Studi e documenti“, Bologna — Milano (v tisku).

¹ *Monumenta Germaniæ historica*, Script. t. I., p. 366 (*Annales Fuldenses*, II., a. 849).

² Na prvním místě J. Vašica, *Origine cyrillo-methodienne du plus ancien code slave dit „Zakon sudnyj ljudem“*, *Byzantinoslavica* 12, 1951; též autor, *K otázce původu Zakona sudného ljudem*, *Slavia* 30, 1961; též autor, *Literární památky velkomoravské epochy*, Praha 1966, str. 63—84.

³ H. F. Schmid, *Die Nomokanonübersetzung des Methodius*, Leipzig 1922; též autor *La legislazione bizantina e la pratica giudiziaria occidentale nel più antico codice slavo*. Atti del congresso intern. di diritto romano e di storia del diritto — Verona 1948, Milano 1953. — Procházka, *Velkomoravská říše*, *Právník*, 102, Praha 1963, str. 791 a d.

Druhý z byzantských učenců-věrozvěstů Metoděj (zemřel 885) se postaral pak pro potřeby své arcidiecéze o staroslověnský překlad byzantského Nomokanonu, který obsahoval jak světské předpisy pro církve důležité, tak předpisy církve samé. Nakonec přibyla v říši Velkomoravské k těmto právním pomůckám i sbírka předpisů pouze církevních, pro něž základem byla byzantská „Synagoga“ ze 6. století.

Že tato pozoruhodná slovanská právnícká literatura, navazující na právo římské, vznikla v raně feudálním prostředí Velké Moravy, o tom zdá se svědčit jednak rozbor jazykový (místní vlivy českomoravské terminologie), jednak rozbor právněhistorický (vlivy místních obyčejů a odchylky podle západní církve).

V Konstantinových a Metodějových pokusech o úpravu byzantských právních pomůcek pro Slované můžeme takto spatřovat první počátky učeného právníctví nejen na území dnešního Československa, nýbrž ve slovanském světě vůbec. Svě pokračování našel tento historický jev bezprostředně na to v Bulharsku, kde je mu po zásluze věnována v poslední době ze strany právní historie nová pozornost.⁴ Je třeba ovšem dodat, že zatímco v Československu velká část badatelů působení cyrilo-metodějské misie také na poli právní kultury uznává, v Bulharsku se spíše zastává názor, že hlavní část byzantsko-slovanských pramenů této doby vznikla nikoli na Moravě nebo v Pannonii, nýbrž ve významném tehdy carství bulharském.⁵

Údaje narativních pramenů jsou příliš skoupé a jazyková analýza staroslověnských právních textů je dosud příliš fragmentární, než abychom o těchto otázkách v dnešní době měli zcela jasno. V každém případě je však pravděpodobné, že tato nejstarší fáze vlivu římského práva na území dnešního Československa nepřetržovala o mnoho dobu, po kterou existovala Velkomoravská říše. Je mimo pochybnost, že problém stop byzantského práva (srov. také níže) na území dnešního Československa bude v literatuře dále sledován. Bude třeba jasně rozlišit tuto předpokládanou linii nejstaršího vlivu římské právní kultury u Čechů a Slováků od linie druhé, která sice začíná později, ale v níž jedině lze spatřovat problematiku vlivu římského práva a jeho recepce v klasickém smyslu slova. Historický pochod sem spadající začíná ve 12.—13. století a půdu pro něj připravuje znalost západního práva kanonického, jejíž kořeny v těchto zemích, jak se zdá, rovněž sahají do 9. stol. (srov. slova „secundum auctoritatem capitulorum, quae illi dedimus, vobis direximus“ v papežské bule Svatoplukovi z r. 880, FRIEDRICH, Codex, I., str. 20).

Zatím se stará oblast Velké Moravy (do značné míry totožná s územím

⁴ Mihaíl Andreev, *Le droit romain et l'Éclogue slave, Bartolo da Sassoferrato* (Studi e documenti) I., Milano 1961, pp. 107—130. (Vyšlo též bulharsky, Sofia 1959.)

⁵ Zejména V. Ganév, *Zakon sudnyj ljud'm'*, Sofia 1959. — Přehled této problematiky a její analýsu podal výtečně V. Procházka, *Deset poznámek*, Právněhistorické studie 9, 1963, str. 302—317.

dnešního Československa) rozdělila. Západní část, totiž Čechy, pokračuje v 10. století v samostatném politickém a kulturním vývoji pod vládou domácí dynastie Přemyslovců, jejichž hlavním sídlem je Praha. V 10. a 11. století je k tomuto novému politickému centru připoutána pevně i Morava. Východní část má od 10.—11. století svůj vlastní vývoj v rámci Uherského království, do něhož byla začleněna.

V Čechách setkáváme se s první zmínkou o aplikaci západního kanonického práva ještě na konci téhož století, na jehož začátku došlo k tragickému konci říše Velkomoravské. K r. 992 zachovala se zpráva o tom, že kníže Boleslav II. dává pražskému biskupu Vojtěchovi (Adalbertovi) rozsáhlou pravomoc pokud jde o desátky, o stavění kostelů a o záležitosti manželské, v tomto posledním bodě výslovně „secundum statuta canonum“.⁶ Význam této zprávy zvyšuje skutečnost, že biskup Vojtěch — ze vznešeného českého rodu Slavníkovců — byl církevní hodnostář velmi vzdělaný, který konal svá studia v Itálii.

Necelé půl století později odvolává se na kanonické právo kníže Břetislav⁷ ve svých Dekretech z r. 1039. V souvislosti s tím dostává se představitelům církve (archipresbyterům) významných funkcí při uplatňování některých sankcí trestního práva a kněží pronikají na světské soudy prostřednictvím instituce ordálů.

Výtečný doklad o znalosti předgraciánského kanonického práva u nejvyšších představitelů církve v Čechách poskytuje také zpráva z Kosmovy kroniky, podle níž se r. 1073 pražský biskup odvolával vůči zásahům Říma na ustanovení církevního práva („iuxta canonum scita“).⁸

V téže době začíná se západní kanonické právo uplatňovat i na Slovensku (v rámci Uher).⁹

Nejstarší zmínka o psaných pramenech kanonického práva v Čechách je k r. 1159, kdy se — velmi krátce po svém vzniku — do rukou českých čtenářů dostalo *Decretum Gratiani*. V tomto smyslu se totiž běžně vykládá zpráva kronikáře: „pro emendis decretis et aliis libris ab eodem episcopo Boloniam missus fueram“.¹⁰ Uplatňování kanonického práva sehrálo pak velmi význam-

⁶ G. Friedrich, *Codex diplomaticus et epist. regni Bohemiae I.*, 1904, str. 43, č. 37.

⁷ V. Vaněček, in: *Slavia antiqua III.*, Poznaň 1952, str. 133 („iuxta canonum scita“). — Srov. M. Boháček, *Di un caso d'assimilazione delle norme penitenziarie nell'antico diritto boemo*, Scritti in onore di Contardo Ferrini, Milano 1949.

⁸ *Fontes rerum Bohemicarum II.*, str. 106. Kronikář zde užil přesně těchže slov, jaká nacházíme v předchozím citátu.

⁹ G. Bónis, *Die Entwicklung der geistlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn vor 1526*, Zft. f. RG., Kan. Abt. 49, 1963, str. 179—197.

¹⁰ Chron. Vincentii, *Fontes rerum Bohemicarum II.*, str. 445; E. Ott, *Das Eindringen des kanonischen Rechts, seine Lehre und wissenschaftliche Pflege in Böhmen und Mähren*

nou roli v boji o nezávislost církevní organizace v českém státě od světské moci ve stoletích 12—13.¹¹

Ve spojení s rétorikou vyučovalo se patrně už od 11. století v Čechách a na Moravě na řadě míst také základům právní vědy, přičemž především bylo na programu právo kanonické. Vedle velmi významné školy (studium particulare) při pražském biskupství, o které jsou dosti podrobné zprávy, máme zmínky o takovýchto školách také v Olomouci, na pražském Vyšehradě, v Praze dále i v klášteře na Strahově atd. Také to přispělo k tomu, že v českých zemích byla znalost kanonického a z části i římského práva velmi silně rozšířena dávno před založením pražské university.¹²

Lze zajisté předpokládat, že všechna tato střediska středověkého českého kulturního života, právě tak jako střediska života právního, byla velmi brzy vybavena bohatou odbornou literaturou, proveniencí z části domácí, převahou však asi zahraniční. Platí to nejen o kancelářích českých králů, moravských markrabat a českých i moravských biskupů, nýbrž i o kancelářích předních královských měst.¹³

Literaturu, které se v této době ke studiu kanonického a částečně — v souvislosti s ním — i římského práva, v českém prostředí používalo, známe dnes již dosti podrobně. Zásahu o to mají jednak dvě práce E. Otta,¹⁴ jednak novější práce M. Boháčka,¹⁵ ve které byla popsána a analyzována právnícká díla v středověké knihovně olomoucké kapitoly, dodnes zachovaná.

V olomoucké knihovně nacházely se legistické (civilistické) i kanonistické spisy jednak teoretického charakteru, jednak se zaměřením spíše praktickým (quaestiones). Všechny splňovaly v českých zemích jeden společný historický úkol, totiž připravit půdu pro novou — v té době nejvyšší — právní kulturu a administrativní, soudní i legislativní techniku, která se od 12. století rozvíjela napřed v Itálii a pak i v jiných zemích, zvláště ve Francii, ve spojení s činností universit a jejich právníckých fakult.

während des Mittelalters, Zft. f. RG. 34, Kan. Abt. III. 1913 str. 36; M. Boháček, Studia Gratiana VIII., 1962, str. 350.

¹¹ E. Ott, *Das Eindringen*, zvl. str. 5—17; V. Vaněček, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě 12.—15. stol., I.—III.*, Praha 1933—1939.

¹² Ott, *Das Eindringen*, str. 18 a d., zvl. str. 27. Pro Německo srov. nyní Winfried Trusen, *Die Anfänge des gelehrten Rechts in Deutschland. Ein Beitrag zur Geschichte der Frührezeption*. Wiesbaden 1962. Pro západní Evropu Ch. Lefèbvre, *Juges et savants en Europe de 13. au 16. siècles*, Romae 1965 (také *Ephemerides Iuris Canonici XXI.*, 1965, num. 1—2).

¹³ Na některé skutečnosti sem spadající upozornil už Fr. Čáda, *Právník*, 1932, str. 48.

¹⁴ E. Ott, *Beiträge zur Rezeptions-Geschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern*, Leipzig 1879; též autor, *Das Eindringen* (viz v pozn. 10). — Srov. také H. Jireček, *Právnícký život v Čechách a na Moravě od konce IX. do konce XIX. stol.*, Praha 1903.

¹⁵ M. Boháček, *Le opere delle scuole medievali di diritto nei manoscritti della Biblioteca del Capitolo di Olomouc, Studia Gratiana VIII.*, Bononiae 1962. (Vyšlo také česky, *Rozpravy ČSAV*, Praha 1960).

Přední místo zaujímají tu rukopisy Digest (Digestum vetus, Digestum novum; Infortiatum se nezachovalo, ač v této knihovně v 15. století ještě bylo) s Glossou Accursiovou. Je tu však zastoupen i předaccursiovský aparát k Digestum novum.¹⁶

Není pochybnosti o tom, že vliv této literatury nemohl se neprojevit pronikavě ve vzdělání českého kléru této doby a že jeho prostřednictvím začal brzy pronikat i do právní praxe světských úřadů, zvláště také do praxe soudní, a to v obou základních sférách českého práva této doby, totiž v právu zemském (šlechtickém) a v právu městském. K imponantnímu seznamu právnických spisů shromažďovaných v Olomouci už od konce 11. století (biskupství bylo zde založeno r. 1063) je totiž třeba připojit obdobnou, i když ne tak četnou, sbírku právnických rukopisů zachovaných v bibliotéce metropolitní kapitoly v Praze a představit si někdejší rukopisné bohatství — nedochované — ostatních českých a moravských kapitul a klášterů, které bylo těžce poškozeno zejména válkami husitskými. Nejnovější soupis rukopisů Dekretu Gratianova nacházejících se dnes v Československu¹⁷ vykazuje nejméně šest rukopisů, které zde byly již před obdobím husitským, z toho dva na Slovensku.

Úroveň právní kultury na celém území dnešního Československa byla v době 12. — 14. století poměrně rychle zvyšována i cestami českých a uherských studentů do Itálie a do Francie a působením některých italských právníků v českých zemích. Je však možno pochybovat, že historické zprávy, které se nám o tom zachovaly, byly v literatuře již zpracovány vyčerpávajícím způsobem.

Pražský biskup Daniel (1148—1167) byl pravděpodobně jedním z prvních Čechů, u něhož lze předpokládat (i když nejsou výslovně dosvědčena jeho universitní studia a gradus), plnou odbornou znalost kanonického práva, neboť zastával funkci „imperialis curiae iudex in tota Italia“.¹⁸

Velmi nejasné jsou zprávy o Magistru Damasovi (Damasus Boemus), který přednášel kanonické právo v Bologni v první polovině 13. století.¹⁹

První právník českého původu, o jehož universitních studiích máme výslovnou zmínku, je Heřman z Michalovic (†1257). Je o něm zaznamenáno, že byl „iuris ecclesiae peritia et laurea in Parisiensi universitate celebratus“.²⁰ Jen o málo pozdější je zpráva o jiném českém právníku (Velislaus de Bohemia), již s údajem, že studoval také právo římské („diu in iure canonico et civili studuisti et profecisti laudabiliter“).²¹

¹⁶ Boháček, *l. c.*, str. 12, 17.

¹⁷ J. Kejř, *Les manuscrits du Décret de Gratien dans les bibliothèques tchécoslovaques, Studia Gratiana VIII*, Bononiae 1962, str. 1—114.

¹⁸ Ott, *Beiträge*, str. 34; F. Tadra, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897, str. 243.

¹⁹ Tadra, str. 258; H. Jireček, *Právnícký život*, str. 24—25, str. 508—509; St. Kuttner, *Damasus als Glossator*, *Zft. f. RG., Kan. Abt.*, 1934, 380—390.

²⁰ Tadra, str. 243.

²¹ Tadra, str. 235. Na řadu jiných českých studentů práv, kteří jsou doloženi v Bo-

Od poslední čtvrtiny 13. století máme již nepřetržitou — a stále rostoucí — řadu českých právníků, kteří studovali na italských a francouzských univerzitách. V Bologni tvořili tehdy čeští studenti práv jeden z universitních národů, z jehož příslušníků byl každý 21. rok volen rektor ultramontánů (*Natio vero Boemorum de vigesimo primo anno in vigesimum primum annum debeat habere rectorem*).²² Studenti ze Slovenska byli v Bologni příslušníky národa uherského.

„Český národ“ objevuje se ve 14. století mezi ultramontány i ve statutech university v Padově, kde jeho podstatnou část, jak mnohé tomu nasvědčuje, tvořili studenti práv.

Zájem českého panovníka na tom, aby ve službách královského dvora byli učení juristé, kteří by české právo odborně zpracovávali v souladu se soudobou právní vědou i se zájmy Koruny, je dobře ilustrován zprávou kronikáře, která se vztahuje k posledním letům 13. století: „(rex) adolescentem quem-piam, Conradum nomine, Aurelianis ad studium destinavit, quatenus ipse in legum scientia ibidem studenda proficeret et quandoque reversus ipsarum legum tenorem, prout rex conceperat, in regno Bohemiae instauraret.“²³

V téže kronice je zaznamenáno, že v letech 1294—1295 byl na přání českého krále poslán z Itálie do Prahy znamenitý jurista Gozzius: „magister Gocius (Gotzius) de Urbe Veteri, utriusque iuris tam canonici quam civilis professor.“²⁴ Tuto událost neváhá autor kroniky dokonce opěvat verši:

„Sic pius et planus vir Gocius Urbevetanus
ad votum regis venit, qui dogmata legis
et ius canonicum novit...“

Z téže doby známe ovšem i jména jiných právníků, kteří v Čechách šířili italskou právní kulturu.²⁵

Až do druhé poloviny 13. století není výsledkem těchto kontaktů ani zdaleka nějaká „recepce“ římského nebo kanonického práva. V některých památkách

logni již od šedesátých let 13. století, záslužně upozornil některými ukázkami I. Zahradník, *Věstník České Akademie*, XIII, 1904, str. 227—232. Podle záznamů zachovaných v boloňských notářských Memoriálech kupovali tito scholárové nezřídka drahé právnícké rukopisy. Další využití tohoto zanedbaného pramene je nanejvýš naléhavé.

²² Tadra, str. 255—257, zvl. 256.

²³ *Kronika Zbraslavská I — 51, Fontes rerum Bohemicarum IV*, str. 62; Tadra, str. 234. — O mezinárodním významu právnícké fakulty v Orléansu v této době viz R. Feenstra, *Influence de l'enseignement du droit romain sur les nations étrangères*, Actes du Congrès sur l'ancienne Université d'Orléans, 1962, str. 45—61, zvl. 54—55 (o tzv. německém národě na této universitě).

²⁴ *Kronika Zbraslavská I - 51, Fontes rerum Bohemicarum IV*, str. 61 (k letům 1294—1295).

²⁵ J. B. Novák, *Gli Italiani a Praga e in Boemia nel medio evo*, Rivista d'Italia, Roma, 1911. — Nová redakce této práce s týmž názvem vyšla v Bolletino del Istituto di coltura italiana di Praga II., 1924, str. 69—82. — V. Vaněček, *La leggenda di Bartolo in Boemia, Bartolo da Sassoferrato, Studi e documenti I.*, Milano 1962, str. 387.

české legislativy této doby byla konstatována zatím recepce židovského práva z bible (neznámo, prostřednictvím kterých spisů juristických),²⁶ kdežto pro právo římské a kanonické lze mluvit do konce 13. století nanejvýše o vlivech, jejichž působením se pomalu připravuje příští romanisace resp. italianizace české (a také uherské)²⁷ právní kultury.

V úzké souvislosti s tím je skutečnost, že až do konce 13. století nelze v přemyslovském státě dobře odlišovat vliv práva kanonického od vlivu práva římského. Snad by bylo lze vystihnout situaci asi tak, že první počátky romanizace (italianizace) českého práva probíhaly přes činitele církevní, a to ve znamení aplikace — samozřejmě, jak se vzdělaným lidem zdálo — soudobé učené právní kultury, která se ve 12.—13. století nejtypičtěji vyvinula na italských universitách.

Klasickým příkladem splývání obojího vlivu (práva kanonického i práva římského) v českých zemích je rajhradská „Tabula iuris“ z konce 13. století, na kterou upozornil Ott.²⁸ Tato právní příručka, vzniklá na Moravě, představuje v podstatě výtah ze Summa Monaldi (1254—1274).²⁹ Obsah justiniánský i kanonický splývají v ní v jeden kulturní proud, jehož smyslem je dopomoci těm, kdož aplikují právo v zemích na sever od Alp, k vyšší účinnosti jejich rozhodování.

Jak se zdá, vede od této právní památky již přímá cesta k právní knize brněnského písaře Jana z pol. 14. stol., která otevírala v právním životě českých a moravských měst do široka bránu pro aplikaci nauk italských a francouzských právních škol.³⁰

Pokud jde o brněnskou sbírku písaře Jana, zjistil už před lety M. Boháček, že její autor čerpal nepřímo ze Summy Azonis a Summy Rogerii a přímo z praktických spisů poaccursiovských legistů, jež zatím nebylo lze blíže určit.³¹

Společným rysem právnických spisů vzniklých v této době v českých zemích, pokud vykazují stopy „učených práv“, je vůbec to, že nejsou v přímém vztahu ani k textům justiniánským, ani k textům, které později tvořily Corpus iuris

²⁶ V. Vaněček, *Glosy k tzv. Statutům Konrádovým, Sborník věd právních a státních*, XLI, Praha 1941, str. 105—159.

²⁷ G. Bónis, *Einflüsse des römischen Rechts in Ungarn*, in: *Ius Romanum mediæ ævi*, pars V, 10, Mediolani 1964, str. 10—14.

²⁸ E. Ott, *Die Tabula iuris der Klosterbibliothek zu Raygern. Ein Beitrag zur Literaturgeschichte des canonischen Rechtes im 13. Jh.*, Sitzungsberichte d. Kaiserlichen Akademie d. Wiss., Phil. — hist. Cl., 117—IV, Wien 1888, zvl. str. 5, 44.

²⁹ Ott *l. c.*, str. 28, 32.

³⁰ Ott *l. c.*, str. 45, 47; též autor, *Das Eindringen*, str. 72—74; Boháček, *Studia Gratiana VIII*, 1962, str. 402; G. Schubart - Fikentscher, *Römisches Recht im Brünner Schöffebuch*, Zeitschrift für Rechtsgeschichte, Germ. Abt., 65, 1947, str. 86—176.

³¹ M. Boháček, *Římské právní prvky v právní knize brněnského písaře Jana*, Praha 1924. Též autor, *Ještě k římskoprávnímu obsahu brněnské právní knihy*, Sborník prací z dějin práva čsl., Práce ze semináře českého práva na K. univ. č. 15, Praha 1930, str. 39—49. Srov. také Fr. Čáda, *K recepci v českém právu*, Právnick 71, 1932, str. 10—11.

canonici, ani konečně k žádnému z velkých děl glosátorské školy. Povšiml si toho — navazuje na práce M. Boháčka a J. Hobzka — již r. 1932 Fr. Čáda.³² Platí to o soukromých právních příručkách nejen práva šlechtického (zemské právo),³³ nýbrž i práva městského, ať už byly napsány jazykem českým nebo latinským.

Při této nejranější romanizaci práva v Čechách a na Moravě sehrál významnou roli také veřejný notariát.³⁴ Škola pro veřejné notáře byla založena v Praze již kolem r. 1270 (při kapitule vyšehradské) a byla vedena italským učencem Jindřichem.³⁵

Nesporné je také, že od druhé polovice 13. století elementy práva kanonického a římského pronikaly do právní praxe v Čechách a na Moravě také cestou rozhodčího soudnictví.³⁶ Bylo např. vysloveno mínění, že autorem výše uvedené „*Tabula iuris*“ je probošt kláštera rajhradského Jan, o němž je dosvědčeno, že byl často brán za rozhodčího v soudobých rozepřích české šlechty.³⁷

Vlivy italské a francouzské právní učenosti zrcadlí se ovšem také v bohaté literatuře formulářové vzniklé v této době v českých zemích³⁸ a lze je pozorovat rovněž v oblíbené literatuře satanských procesů.³⁹

Výsledky pochodů, které jsme právě popsali, objevily se však mezitím také již v zákonodárství českých panovníků. Již delší dobu je známa přitažlivost vzoru kanonického práva pro znalce, jejichž jména neznáme a kteří v době krále Přemysla Otakara II. podnikali reformu nejvyššího tribunálu české šlechty v Praze.⁴⁰ Jak se zdá, řízení na tomto „zemském soudě“ bylo už tehdy do určité míry ovlivněno soudobou kanonickou teorií i praxí.

Ovšem prvním velkým úspěchem nové právní kultury a jejích italianizačních tendencí v Čechách jeví se nám kodifikace českého práva, kterou v letech 1301—1305 dal sestavit král Václav II. a která nesla označení „*Constitutiones iuris metallici*“. Tento zákoník, v literatuře dnes běžně známý jako „*Ius regale montanorum*“, zavedl na nové dráhy české právo horní, jeden z právních oborů hospodářsky tehdy zvláště důležitých, který sliboval být i významnou

³² Čáda, *l. c.*, Právník 1932, str. 45.

³³ Bádání Fr. Čády o této problematice bylo naposledy shrnuto v jeho „*Povšechných právních dějinách československých*“ I (do XV. stol.), Brno 1947, str. 44—48. — O možném působení učené jurisprudence na Knihu Rožnberskou viz V. Vaněček, *České „kobyli pole“* (*Ius et libertas campi iumentorum 1281*), Praha 1959, str. 12.

³⁴ Srov. J. Nuhliček, *Veřejní notáři v českých městech, zvláště v městech pražských*, Sborník příspěvků k dějinám Prahy, 1940.

³⁵ Tadra, *l. c.*, str. 233.

³⁶ Ott, *Beiträge*, str. 135.

³⁷ H. Jireček, *Právnícký život*, 1903, str. 85.

³⁸ Čáda, *Význam formulářů pro právní historii*, Všehrd IV, 1923.

³⁹ Vaněček, *La leggenda di Bartolo*, *l. c.* I, Milano 1962, str. 375, pozn. 18. Obecně k tomu nyní H. R. Hagemann, in: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, Berlin 1965, sl. 361—362.

⁴⁰ J. Markov, *České žalobní formuláře a reformy Přemysla II. a Karla IV.*, Bratislava 1936, str. 9 a d.

politickou oporou pro královskou moc. V poslední době těšila se tato kodifikace opět jisté pozornosti badatelů,⁴¹ avšak daleko nelze říci, že by všechny otázky kolem ní byly už patřičně osvětleny. Opětovně bývá zdůrazňováno, že ve 4. knize „Ius regale montanorum“ máme „první pokus o kodifikaci římsko-kanonického procesu pro světské soudy ve střední Evropě.“⁴² Nověji bylo však poukázáno i na některé jiné zajímavé vlivy učených práv, zejména na to, že se zde — v přímém opaku s ideologií dotud v Čechách převládající — uplatňuje oficiální kanonické pojetí práva, včetně nauky o jeho původu a učení o panovníkovi, jehož vůle je základním pramenem práva. Král je tu označen jako „lex animata in terris“.⁴³

Tyto tendence v „Ius regale montanorum“ spojuje nyní E. Winter s prvními příznaky a projevy raného humanismu v Čechách.⁴⁴

Stát České koruny, vzkvétající hospodářsky a překonávající stadium feudální rozdrobenosti stále sílící ústřední mocí, poskytuje za posledních Přemyslovců a za prvních Lucemburků vsutku živnou půdu pro první počátky humanismu ve střední Evropě. Svůj výraz nachází tato příznivá situace mezi jiným také v úmyslu krále Václava II (1283—1305) zavést v této říši psané právo⁴⁵ a založit v Praze studium generale.⁴⁶

Avšak postaveny tváří v tvář skutečné realitě života ukazují se tyto plány jako předčasné. Přesto, že listiny vydávané z různých kanceláří stále více se hemží termíny a obraty učených práv, přesto, že rostou řady Čechů a Moravanů, kteří — opatření grady různých právnických fakult — nabízejí své služby královskému dvoru i mocným feudálním pánům ve všech zemích Koruny, přece jen zdrcující většina šlechty, velké i drobné, houževnatě lpí na svých starobylých právních obyčejích a jeví k učeným právům největší nedůvěru, ba odpor. Instinktivně se obává nejen latinských kodifikací a učených juristů na soudech a v kancelářích, nýbrž i university v Praze, jejíž založení dovede zdržet ještě o více než půl století.

Otázkou pro sebe je, do jaké míry snad v některých krajinách dnešního

⁴¹ H. Bulín, *Nejstarší kodifikace procesního práva v Čechách*, Právněhistorické studie II, 1956, str. 85—125. — Sibylle von Bolla, *Hergang der Rezeption in den böhmischen Ländern, L'Europa e il diritto romano* (Studi in memoria di P. Koschaker), I, Milano 1954, str. 380.

⁴² E. Ott, *Die „Tabula iuris“*, str. 47 a po něm řada dalších autorů.

⁴³ J. Klabouch, *Právněhistorické studie VII*, 1961, zvl. str. 205.

⁴⁴ E. Winter, *Frühhumanismus. Seine Entwicklung in Böhmen und deren europäische Bedeutung für die Kirchenreformbestrebungen im 14. Jahrhundert*, Berlin 1964, str. 16.

⁴⁵ *Kronika Zbraslavská*, c. 51, *Fontes rerum Bohemicarum IV*, str. 61 „in regno suo scriptas leges instaurare“, „omnia iura regni sui hactenus diffusa et penitus imperfecta sub certis legum canonumque regulis constringere“.

⁴⁶ *Tamtéž*, c. 52, str. 62—63 „(rex) generale quarumlibet facultatum studium in Pragensi civitate instaurare decrevit“.

Československa tradice předpisů a zásad římského práva pocházející z církevně-slovanských překladů byzantských právních příruček z doby Velké Moravy (viz výše), připravila půdu pro upevnění těchto předpisů a zásad v podobě dané nyní glosátory a postglosátory. Tato otázka byla položena pro Moravu 14. století hned ve dvou směrech: jednak pokud jde o právo viničné,⁴⁷ jednak pokud jde o právo stavební.⁴⁸ Zatím je možno jen říci, že tento problém zůstává v plné šíři otevřen.

Založení pražské university⁴⁹ 7. 4. 1348 poskytlo pro pronikání římského a kanonického práva do zemí České koruny nové možnosti. Nicméně není radno přeceňovat význam této události pro otázku, kterou sledujeme. Mnohé nasvědčuje tomu, že propast mezi zájmy a obavami české šlechty a zájmy a nadějemi tenké vrstvy učených juristů, byť se tyto zčásti kryly se zájmy krále a arcibiskupa, se nezmenšila, nýbrž spíše prohloubila. Nic na tom nezměnil fakt, že v této době všechny významnější diskuse o veřejných věcech, pokud jen to dovoloval jejich předmět, braly na sebe formu juristických pří, v nichž hrály hlavní roli argumenty učených práv.⁵⁰

Právnícké fakultě v Praze, která od r. 1372 tvořila samostatnou *universitatem*, nebyl ostatně souzen dlouhý život. Počátek husitského revolučního hnutí znamenal její konec. V důsledku toho po dvě další století na pražské universitě právnícká fakulta chyběla. Husité, zvláště jasně v projevech svých radikálních složek, stavěli se k právu kanonickému i římskému odmítavě. Bylo to v souvislosti s tím, že kladli na první místo „boží zákon“, s nímž — jak se domnívali — neshodovalo se nejen právo římské (jež označovali jako „pohanské“), nýbrž i právo soudobé oficiální církve, nemluvě o právu městském, které označovali za „německé“.⁵¹

Jen zdánlivě byl v rozporu s tím fakt, že husitští teoretikové a také mnozí političtí reprezentanti revolučního hnutí velmi dobře znali kanonické a zčásti

⁴⁷ J. Pošváb, *Vizantijskije elementy v moravskom vinogradarskom pravě*, Byzantinoslavica XVII, 1956.

⁴⁸ J. Pošváb, *Bauvorschriften des byzantinischen Rechtes*, Byzantinoslavica XX, 1, 1959, str. 18.

⁴⁹ *Stručné dějiny University Karlovy*, Praha 1964, bibliografie na str. 325—330.

⁵⁰ M. Boháček, *Il diritto romano propagatore della libertà nel trattato del vicario generale di Praga Mag. Cunso dell'anno 1388*, Atti del congresso di diritto rom. e di storia del diritto Verona 1948, Milano 1951. — V. Vaněček, *Dekret Kutnohorský z hlediska dějin státu a práva*, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et hist., 2, 1959, str. 55—69. — M. Boháček, *Právní ideologie předhusitského zastánce selské svobody*, Sborník historický 8, 1961, str. 103—132. — J. Kejř, *Stát, církev a společnost v disputacích na pražské universitě v době Husové a husitské*, Praha 1964.

⁵¹ V. Vaněček, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1964, str. 130. — J. Kejř, *l. c.*, Praha 1964, str. 11, 13—14.

i římské právo a používali v ideologickém boji často a s úspěchem jeho pojmové výzbroje.

Ale ve svém celku byl proud italianizace české právní kultury, tak významný ve stoletích předchozích, v první polovině 15. století dočasně přerušen. Projevil se znovu, aby působil již trvale, v druhé polovině téhož století. Mnohé totiž nasvědčuje tomu, že počátky nového rozmachu humanistické jurisprudence v Čechách je třeba položit již do doby vlády krále Jiřího⁵² a nikoli až do přelomu 15. a 16. století, jak se dosud převahou mělo za to.⁵³

Zdá se také, že výsledky působení kanonického a římského práva v českém státě ze století předcházejících nikterak nebyly ztraceny, nýbrž že se na ně v nové situaci navazovalo. Platí to v první řadě o sféře práva městského, avšak v jisté míře také o sféře práva zemského. Kultura soukromých příruček obyčejového práva, jejíž počátky jsme viděli ve 14. století, se v Čechách i na Moravě dále rozvíjí. Cizí vlivy jsou v ní pohotově absorbovány a syntetizovány, splývajíce v jediný kulturní proud, který ve svém celku vykazuje znaky národně české. Čeští právníci-humanisté používali intelektuální výzbroje obecné (mezinárodní) jurisprudence spočívající na římských základech k tomu, aby domácím jazykem zpracovávali české právo na nejvyšší úrovni soudobé vědy.

Vidíme to velmi dobře na Victorinu Corneliovi ze Všehrd,⁵⁴ který si ovšem vůbec nebyl vědom toho, jak mnoho v předchozích stoletích už české právo do sebe přijalo z právní kultury epochy glosátorské a postglosátorské.

Jak ukázal nejnověji M. Boháček, právo české šlechty vykazuje v 16. století v řadě institucí stopy starých vlivů učených práv.⁵⁵ Vedle obecných nauk (např. nauka práva přirozeného) patří sem některé pojmy a konstrukce římského soukromého práva (zvláště z obligací a z práva dědického) a některé instituce procesní římsko-kanonického původu. Z oblasti soukromého práva je možno uvést např. právní úpravu zletilosti, poručenství nad sirotky, kupní smlouvu, ručení za evikci (disbrigatio) apod.

K tak rozsáhlé aplikaci římského práva, jakou by bylo lze nazvat recepcí v pravém smyslu slova,⁵⁶ došlo ovšem v Českém státě teprve ve stoletích

⁵² Fr. Šmahel, *Humanismus v době poděbradské*, Praha 1963, zvl. str. 66, 82. — V. Vaněček, *The universal peace organization of King George of Bohemia*, Praha 1964, 1. ed., str. 66. — *Cultus pacis 1464—1964* (sborník), Praha 1966.

⁵³ J. Klabouch, *Die humanistische Jurisprudenz und die Rechtsentwicklung in den böhmischen Ländern*, Renaissance und Humanismus in Mittel- und Osteuropa, II, Berlin, 1962, str. 286.

⁵⁴ V. Vaněček, *Mistr Viktorin Cornelius ze Všehrd a další vývoj českého právníctví*, Praha 1960.

⁵⁵ M. Boháček, *Římské a kanonické právo v díle Všehrdově, Corolla dissertationum piae memoriae Magistri Victorini Cornelii de Všehrd ante D annos nati dedicatarum*, Právněhistorické studie VII, 1961, str. 147—199.

⁵⁶ J. Klabouch, *Die Lehre von der subsidiären Gültigkeit des gemeinen Rechtes in der juristischen Literatur der böhmischen Länder im XVII. und XVIII. Jahrhundert*, Sym-

17. a 18. Země České koruny nacházely se tehdy již ve spojení, které bylo stále těsnější, s jinými zeměmi podunajského prostoru a tato recepce byla určitým stupněm ve vývoji k společnému právu rakouskému.

bolae R. Taubenschlag II, Varsoviae — Vratislaviae 1957, pp. 329—356. — Sibylle von Bolla, Hergang der Rezeption, Studi in memoria di P. Koschaker I., Milano 1954, str. 382—391.

Das Durchdringen des römischen und kanonischen Rechtes in das Gebiet der heutigen Tschechoslowakei von der 2. Hälfte des IX. Jhdts. bis in die 1. Hälfte des XIV. Jhdts.*

Zusammenfassung

Die Ergebnisse einiger sprachwissenschaftlicher und rechtshistorischer Arbeiten scheinen anzudeuten, dass die älteste Phase des Einflusses des römischen Rechtes auf dem Gebiet der heutigen Tschechoslowakei schon im IX. Jahrhundert verlief, d.h. als im Rahmen des Grossmährischen Reiches ein ernster Versuch unternommen wurde, das römische Recht in seiner damaligen byzantinischen Form den in Mitteleuropa herrschenden Verhältnissen anzupassen. Jedenfalls ist es aber wahrscheinlich, dass diese älteste Phase des römischen Rechtseinflusses die Zeit der Existenz von Gross-Mähren nicht lange überdauerte.

Diese bis heute noch wenig aufgeklärte Linie der ältesten Ausströmungen der römischen Rechtskultur auf das Leben der Tschechen und Slowaken müssen wir sorgfältig unterscheiden von der zweiten Linie, die zwar später beginnt, in welcher wir aber allein die Problematik des Einflusses des römischen Rechtes und seiner Rezeption im klassischen Sinne des Wortes verfolgen können. Der hier einfallige historische Prozess beginnt im XII.—XIII. Jhd. und der Boden für seine Entfaltung wurde durch die Kenntnis des westlichen kanonischen Rechtes vorbereitet, welches für diese Länder schon vom Ende des IX. Jhdts. bewiesen werden kann.

Die Literatur, welche im XII.—XIV. Jhd. im tschechischen Milieu zum Studium des kanonischen und römischen Rechtes benutzt wurde, kennen wir heute schon fast bis ins einzelne. Das Niveau der Rechtskultur in Böhmen, Mähren und in der Slowakei stieg in dieser Zeit verhältnismässig schnell an, besonders durch die Italien- und Frankreichsreisen tschechischer und ungarischer Studenten und durch das Wirken einiger italienischer Juristen in den böhmischen Ländern. Vom Ende des XIII. Jhdts. macht sich ein Interesse der böhmischen Herrscher daran bemerkbar, in die Dienste des königlichen Hofes gelehrte Juristen aufzunehmen, die im Stande wären das böhmische Recht im Einklang mit der damaligen Rechtswissenschaft und den Interessen der Krone zu bearbeiten. Der erste grosse Erfolg der neuen Rechtskultur und ihrer romanisierenden Tendenzen in Böhmen scheint unseres Erachtens die Kodifikation des tschechischen Bergrechtes zu sein, welche in den Jahren 1301—1305 König Wenzel II. zusammenstellen liess und welche die Bezeichnung „Constitutiones Iuris metallici (Ius regale montanorum)“ trug.

Die Gründung der Prager Universität im Jahre 1348 bot der Durchdringung des römischen und kanonischen Rechtes in die Länder der böhmischen Krone neue Möglichkeiten dar. Nichtsdestoweniger sollte die Bedeutung dieses Ereignisses nicht überschätzt werden, den viele Anzeichen deuten darauf hin, dass sich die Kluft zwischen den Interessen und den Befürchtungen des tschechischen Adels einerseits und den Interessen und den Hoffnungen einer dünnen Schicht gelehrter Juristen andererseits, auch wenn diese teilweise mit den Interessen des Königs und des Erzbischofes übereinstimmten, nicht verkleinerte, sondern eher vertieferte. Im ganzen genommen, wurde der Kul-

* Ein für den accursianischen Kongress in Bologna 1963 ausgearbeitetes Referat, dessen italienische Fassung gleichzeitig in den „Studi e documenti“ dieses Kongresses, Bologna-Milano 1966, erscheint.

turprozess der Romanisation bzw. Italienisierung der tschechischen Rechtskultur in der ersten Hälfte des XV. Jhdts. durch die Hussitenbewegung zeitweilig unterbrochen. In der zweiten Hälfte desselben Jahrhunderts trat er von neuem in Erscheinung, um in den nächsten Jahrhunderten durchgehend zu wirken.